

**Dr. Gerard van
Wieringhen Borski
(1801-1869)**

Rector van de Latijnse
School en school-
opziener in Delft

Marry Remery-Voskuil

ONDERWIJSBIOGRAFIE 1

Marry Remery-Voskuil

Dr. Gerard van Wieringhen Borski (1801-1869). Rector van de Latijnse School en schoolopziener in Delft.

REEKS ONDERWIJSBIOGRAFIE, DEEL 1

De Reeks Onderwijsbiografie is een initiatief van prof.dr. A.M.L. (Fons) van Wieringen. Deze reeks beoogt het opstellen en verspreiden van beknopte (auto)biografieën van personen die in het onderwijs een betekenisvolle bijdrage hebben geleverd. Dat zijn leraren, directeuren, inspecteurs, onderzoekers, verbeteraars en dergelijke, recent of uit een periode die al wat langer achter ons ligt. De onderwijsgeschiedenis wordt dagelijks gemaakt en dat proces verdient documentatie. Het betreft korte (auto)biografieën, inclusief foto's en afbeeldingen, gepubliceerd in druk en op de website van het Nationaal Onderwijsmuseum. Iedereen kan het initiatief nemen voor een autobiografie of een biografie van iemand die iets betekend heeft voor het onderwijs.

NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM

info@onderwijsmuseum.nl | www.onderwijsmuseum.nl

GRAFISCH ONTWERP

Garage BNO, Kampen

DRUKWERK

NAAM DRUKKERIJ

ISBN VOLGT – IS AANGEVRAAGD

NUR – IS AANGEVRAAGD

© 2012 Drs. Marry Remery-Voskuil & het Nationaal Onderwijsmuseum, Dordrecht.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in geautomatiseerde gegevensbestanden of openbaar gemaakt, in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever, ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te achter halen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te nemen met de uitgever.

Dr. Gerard van Wieringhen Borski (1801-1869) Rector van de Latijnse School en schoolopziener in Delft

Marry Remery-Voskuil

In het midden van de negentiende eeuw had Gerard van Wieringhen Borski veel invloed op het onderwijs in Delft. Enkele aspecten van zijn activiteiten worden hier belicht. Eerst wordt ingegaan op zijn opleiding en zijn studie van de klassieke geschiedenis. Vervolgens worden zijn activiteiten als rector van een gymnasium, als leraar Nederlands aan de Koninklijke Academie en de invloed die hij had als schoolopziener in het district Delft nader bekeken.

Een klassieke opleiding

Gerard van Wieringhen Borski werd op 29 januari 1801 in Vleuten geboren. Hij werd grotendeels opgevoed door zijn moeder Alyda van Noord, omdat zijn vader Johannes Borski stierf toen hij nog jong was. De naam Van Wieringhen werd toegevoegd ter nagedachtenis aan zijn oudoom Mr. Gerard van Wieringhen (1712-1790), kanunnik in het kapittel ten Dom en commissaris tot ontvangst van de gemeene middelen (belastingen) te Utrecht, gehuwd met zijn nicht Adriana Borski. Op zijn veertiende jaar ging Gerard naar het gymnasium in Utrecht, waar hij gedurende vijf jaar een van de beste leerlingen van zijn klas was. Hij vervolgde zijn studie aan de Hogeschool in Utrecht en verwierf in 1825 summa cum laude de graad van doctor in de letteren. Zijn proefschrift had de Phoenische Koloniën als onderwerp.¹ Mede door dit onderzoek bleef hij zich zijn leven lang

Portret van Gerard van Wieringhen Borski
Collectie Gemeente-archief Delft.

verdiepen in de geschiedenis van de oudheid en de mythologie. Al tijdens zijn studie werd hij tot conrector van de Latijnse School in Franeker benoemd en werkte hij samen met enkele hoogleraren, die hem stimuleerden tot nader onderzoek van de klassieken. Ook zijn studenten waardeerden zijn capaciteiten. Na het overlijden van de toenmalige rector werd Van Wieringhen Borski op 25-jarige leeftijd benoemd tot rector aan diezelfde school. Vier jaar later werd hij rector in Zierikzee, waar hij tot 1835 werkzaam bleef.² In die periode publiceerde hij zijn *Handleiding tot de mythologie* (1831), een schoolboekje voor gymnasia, dat vijfmaal werd herdrukt. In Zeeland maakte hij de strijd om de onafhankelijkheid van België van nabij mee en zijn ervaringen verwerkte hij in een lezing, die hij onder de titel *Blik op den verledenen, tegenwoordigen en toekomstigen toestand des vaderlands* (1831) hield voor de leden van de afdeling van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen in Zierikzee.³

De Latijnse school was in het begin van de negentiende eeuw gevestigd aan de Oude Delft 169, het huidige gemeentearchief. Foto Marry Remery

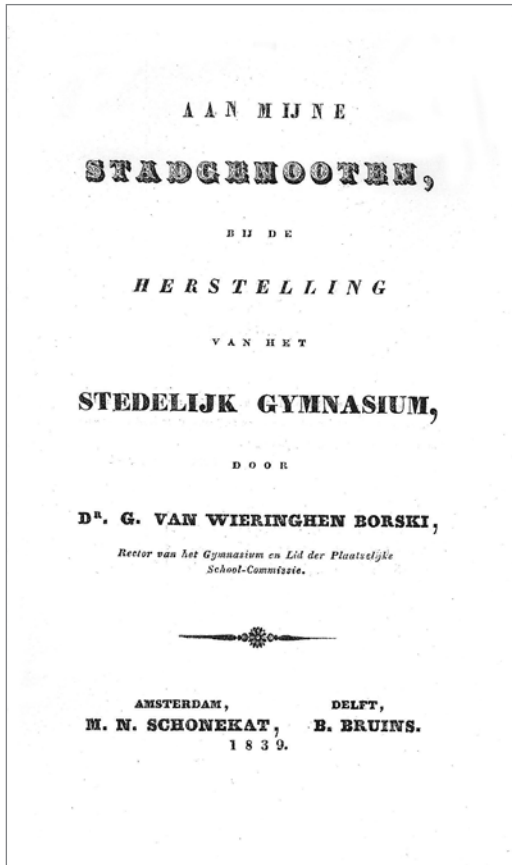

In de gevel van Oude Delft 169 is nog de gevelsteen van de Latijnse school te zien. Collectie Gemeentearchief Delft

Rector van de Latijnse School in Delft

Toen bij de Latijnse School in Delft de positie van rector beschikbaar was, solliciteerde Van Wieringhen Borski hier naar. Hij werd door de gemeenteraad van Delft benoemd en op 11 november 1835 aanvaardde hij deze functie, die hij tot zijn dood zou vervullen. De Latijnse School in Delft had in de zestiende en zeventiende eeuw een goede naam en ze had geregeld tussen de zestig en honderd leerlingen. In de achttiende en negentiende eeuw was er veel minder belangstelling voor de Latijnse Scholen, onder meer door de opkomst van particuliere scholen, die beter aansloten bij de maatschappelijke ontwikkelingen. Het aantal leerlingen daalde in 1812 zelfs tot slechts negen jongens. Oorspronkelijk was de Latijnse School in de Schoolstraat gehuisvest, maar na enkele verhuizingen was ze ook enige tijd gevestigd in het fraaie pand van het huidige gemeentearchief op de Oude Delft 169. Toen Van Wieringhen Borski zijn loopbaan in Delft begon, kregen de leerlingen les in een klein pand aan de Choorstraat 16a.⁴ De nieuwe rector verzorgde aanvankelijk alle lessen zelf, maar al spoedig mocht hij een conrector aanstellen en leraren voor de moderne talen, zoals Engels, Duits en Frans. Om de school aantrekkelijker te maken voor de Delftse elite, had hij deze vakken aan het lesprogramma toegevoegd. In 1839 schreef hij een uitvoerige brief aan zijn stadgenoten om te laten weten dat de Latijnse School voortaan Stedelijk Gymnasium genoemd zou worden. Het bestuur, bestaande uit vier curatoren, was in maart al akkoord gegaan met de hervorming van het onderwijs. Delft was hiermee een van de voorlopers op het gebied van onderwijsvernieuwing. Op landelijk niveau werden de ontwikkelingen in Delft met interesse gevolgd. De leerlingen werden in twee afdelingen verdeeld, die elk verschillende doelstellingen hadden: wetenschappelijke vorming of algemene ontwikkeling. Dit had de volgende reden:

‘Dewijl de aard der zaak niet gedooft, dat jonge lieden, die eenmaal tot de beoefening van eenige hoogere wetenschap zullen overgaan, op dezelfde wijze als diegenen, welke zich tot de meer gewonen werkkringen des levens zullen bepalen, letterkundig en wetenschappelijk gevormd worden, zijn de leerlingen van het Delftsche Gymnasium in twee afdeelingen verdeeld. De eerste dezer afdeelingen bevat die leerlingen, welke voor de Akademische lessen of de beoefening van Pharmacie en Chirurgie worden opgeleid. Tot de andere afdeeling behooren alle, welke eene andere bestemming hebben of later tot de eerste zullen overgaan.’⁵

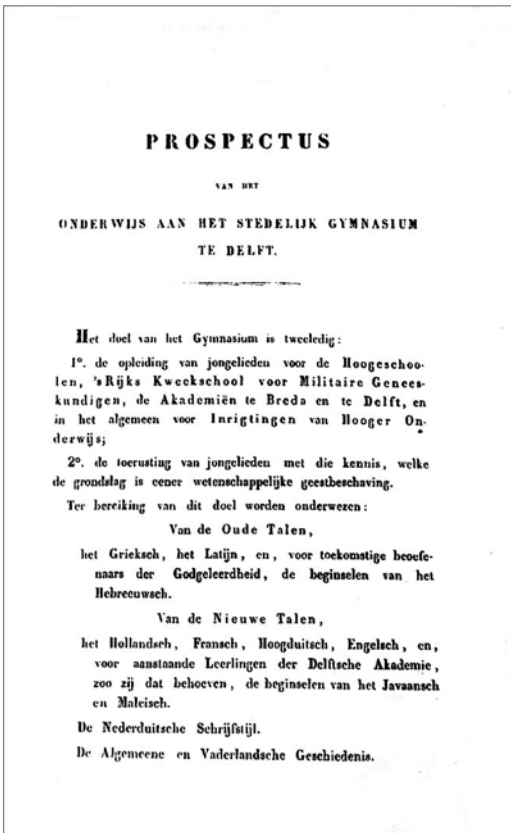
In 1839 schreef Van Wieringhen Borski een pamflet aan zijn stadgenoten over de reorganisatie van de Latijnse school.

Collectie Universiteitsbibliotheek, Universiteit van Amsterdam

Leerlingen die toegelaten wilden worden, moesten twaalf jaar oud zijn en middels een toelatingsexamen bewijzen dat ze vlug en duidelijk konden lezen en schrijven, vaardig en juist konden rekenen en voldoende basis-kennis hadden van de Nederlandse en de Franse taal, en enige kennis van aardrijkskunde en geschiedenis. De cursus algemene vorming – de laagste genoemd – duurde drie jaar en de cursus wetenschappelijke vorming – de hoogste afdeling – omvatte vijf jaar. De lessen begonnen meestal om acht uur 's ochtends en werden, met een tussenpauze van twee uren, voortgezet tot vier uur 's middags. Het schooljaar begon op de eerste maandag van augustus. In december en juli beoordeelden de curatoren de leerlingen door middel van examens. Degenen met goede cijfers ontvingen tijdens de openbare prijsuitreiking, zoals in die tijd gebruikelijk was, een boek of een getuigschrift als blijk van goed gedrag en betoonde ijver. Ouders en voogden konden maandelijks kennis nemen van de resultaten omtrent gedrag en vlijt. Het schoolgeld bedroeg omstreeks 1850 zestig gulden per jaar en

dat betekende dat vooral leerlingen van rijkere ouders de school bezochten. De leerlingen in de hoogste afdeling kregen vijftien uren per week les in de oude talen en zes uren in de moderne talen. In de laagste afdeling waren dertien uren per week bestemd voor oude talen en negen voor de nieuwe. Ook de wiskundelessen verschilden inhoudelijk. In de hoogste afdeling werden in drie uren per week de grondbeginselen van de cijferkunst, reeksen, logaritmen en meetkunde behandeld. In de laagste afdeling waren twee uren uitgetrokken voor rekenkunde. De overige vakken waren in beide afdelingen hetzelfde: drie uren voor aardrijkskunde en geschiedenis, en één uur voor ‘Nederduitschen Stijl.’⁶

Toen hoofdinspecteur Henricus Wijnbeek (1772-1866) in 1846 het Stedelijk Gymnasium in Delft bezocht, was hij tevreden over de kwaliteit van het onderwijs en over de ‘levendige en krachtvolle rector en de conrector, een bedaard philoloog’, die beiden zeer goed voor hun taak berekend wa-

Prospectus van het Stedelijk Gymnasium in Delft uit 1852.
Collectie Gemeentearchief Delft

ren. De rector gaf in alle klassen Grieks, Latijn en algemene en vaderlandse geschiedenis, de conrector doceerde hedendaagse letteren en aardrijkskunde. De wiskundeleraar was J. Waltman, de moderne talen werden gegeven door G.J.F. Guffroy. Wijnbeek vond de laatste wel bekwaam voor het geven van de Franse taal, maar de uitspraak van zowel het Engels als het Frans liet te wensen over. De uitspraak werd echter in de twee hoogste jaren door de conrector gecorrigeerd. Uit het gesprek dat Wijnbeek na afloop van zijn visitatie met de curatoren en de burgemeester van Delft voerde, concludeerde hij dat allen erg betrokken waren bij het gymnasium.⁷ De gemeenteraad van Delft was dan ook bereid om jaarlijks het in die tijd forse bedrag van duizend gulden subsidie op de begroting te plaatsen voor deze kleine, maar prestigieuze school.

De school introduceerde steeds nieuwe vakken. Het gemeentelijk onderwijsverslag vermeldt in 1851:

‘Het onderwijs op het Gymnasium is uitmuntend. De uitbreiding daaraan gegeven door ook aldaar te doceren de gronden der chemie, physica, Javaansch, Maleisch en Hebreeuwsch, acht men zeer belangrijk en kan veel tot den bloei dier inrigting bijdrage.’⁸

Van Wieringhen Borski en zijn collega's slaagden erin een degelijk en aantrekkelijk onderwijsprogramma te realiseren en het leerlingenaantal steeg gestaag van veertien leerlingen in 1839 naar 25 in 1851 en 49 in 1860. Door het kleine aantal leerlingen en vanwege zijn brede belangstelling had de rector voldoende tijd voor andere zaken, zoals het houden van lezingen en het schrijven van publicaties. Dit gold zeker na 1863, het jaar waarin de Wet op het middelbaar onderwijs werd aangenomen. Thorbecke koos, ondanks veel tegenstand en discussies, voor handhaving van het gymnasium als een aparte klassieke opleiding van het hoger onderwijs. De introductie van moderne talen in het curriculum van gymnasia en universiteiten wees hij af en daarmee ook het commentaar dat Van Wieringhen Borski al in een vroeg stadium had geleverd op het wetsontwerp voor het middelbaar onderwijs.⁹ Zoals uit het voorgaande blijkt, was Van Wieringhen Borski juist een voorstander van verbreding van de gymnasiale opleiding. Thorbecke beschouwde dit echter als een noodsprong om meer leerlingen te trekken en vond dat modern en klassiek niet te verenigen waren. Volgens de toenmalige regering hadden burgers in de maatschappij een andere taak dan geleerden. De burgers in Delft trokken hieruit al spoedig hun conclusie en

In 1862 schreef Van Wieringhen Borski commentaar op de ontwerp-wet voor het middelbaar onderwijs. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

stuurden hun zonen voortaan naar de Hogere Burgers School op de Koornmarkt, die in 1864 was opgericht. Het leerlingenaantal op het gymnasium liep hierdoor terug.

Leraar Nederlands aan de Koninklijke Academie

Van Wieringhen Borski was actief lid van de landelijke Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Na zijn studie Letteren aan de Universiteit in Utrecht bleef hij door zelfstudie en zijn vele contacten met taalgeleerden goed op de hoogte van de discussies die in wetenschappelijke kringen over taal en stijl werden gevoerd. Zelf deed hij regelmatig onderzoek, bijvoorbeeld naar het verband tussen de Nederlandse letterkunde en het Nederlandse volkskarakter en hield hij op regionaal of lokaal niveau redevoeringen over zijn bevindingen. Zo gaf hij in 1843 een serie lezingen hierover voor het Delftse letterkundig genootschap Tandem Fit Surculus Arbor.¹⁰

Van januari 1845 tot juni 1864 was Gerard van Wieringhen Borski leraar Nederlandse Stijl- en Letterkunde aan de Koninklijke Academie tot opleiding van burgerlijke ingenieurs, de voorloper van de huidige Technische Universiteit Delft (TUD). Hij vatte deze taak zeer serieus op en verdiepte zich zo grondig in het vakgebied, dat hij verschillende leerboeken schreef. De meeste leerboeken aan hogere opleidingen in die tijd waren in het Latijn. Omstreeks het midden van de eeuw kregen de docenten de opdracht om handboeken over hun vak in het Nederlands te produceren. Zo ontstonden er bijvoorbeeld aan de Koninklijke Militaire Academie (KMA) te Breda allerlei handleidingen over wiskunde, waterbouwkunde enzovoort. De meeste boeken bleven jarenlang een standaardwerk. Waarschijnlijk heeft Van Wieringhen Borski ook zo'n opdracht van het college gekregen en voerde hij die met veel ijver uit. Allereerst schreef hij een *Handleiding tot de theoretische beoefening van de Nederlandschen prozastijl* (1848), gevolgd door het driedelige *Leerboek voor het aanvankelijk onderwijs in de moedertaal* (1854), met daarnaast nog verschillende leidraden voor zinsontleding.

Gerard van Wieringhen Borski was in de periode 1854-1864 leraar Nederlandse Stijl- en Letterkunde aan de Koninklijke Academie tot opleiding van burgerlijke ingenieurs, de voorganger van de Technische Hoogeschool Delft. Ansichtkaart van de Technische Hoogeschool Delft, de latere Technische Universiteit Delft (TUD), circa 1908 (datum poststempel). Uitgegeven door Dr. Trenkler Co., Leipzig. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum, Dordrecht

Van Wieringhen Borski was een groot voorstander van logische analyse van de taal door systematische theoretische beschouwingen, gevolgd door praktische oefeningen, bijvoorbeeld in redekundig ontleden. Stapsgewijs bouwde hij in zijn schoolboeken de leergangen hiervoor op, die voor de lagere volksscholen eenvoudiger waren dan voor de gymnasia en de hogescholen. Regelmatig voerde hij discussies met vakgenoten over taalkundige onderwerpen, die hem na aan het hart lagen. De resultaten ervan verschenen soms in het voorwoord van zijn boeken, soms in tijdschriftartikelen. Toen zijn collega aan de Delftse academie dr. Jan Pijnappel Gz (1822-1901) een brochure over spreektaal en schrijftaal publiceerde, waarin hij het recht bepleitte voor ‘ieder die onze moedertaal tot zijne bijzondere studie, maakt om slechts die taalregels te volgen die hem goeddunken’, weersprak Van Wieringhen Borski op felle wijze deze opvatting door te schrijven:

‘De woordvoeging mag de jeugd niet worden voorgedragen als een reglement, waarnaar men den vorm der woorden bepaalt. Zij moeten haar worden voorgesteld als een zamenstel van beginsels, door den redelijken mensch voortgebracht voor de juiste uitdrukking van den zin der gedachten in woorden. Het zoeken, bespreken en toepassen van die beginsels moet het denkvermogen ontwikkelen, om het kind en den knaap van lieverlede deelachtig te doen worden, wat den adel van den mensch uitmaakt: het zijn van een zelfbewust en redelijk wezen.’¹¹

Als leraar stimuleerde hij niet alleen de spraakkunst en een correcte spelingswijze, maar hij gaf zijn studenten ook een praktische cursus in wel-sprekendheid en stijloefeningen. Hij gebruikte daarbij de uitgangspunten van de klassieke retorica, zoals levendigheid, gepastheid en welluidendheid. De Nederlandse volksvrijheid en de terugkomst van de Oranjes na de Franse overheersing waren voor hem een geliefd thema, waarbij hij zijn vaderlandsliefde en verering voor het koningshuis niet onder stoelen of banken stak.¹²

Vanzelfsprekend was letterkunde voor hem ook een belangrijk onderdeel van de Nederlandse taal. In zijn lessen letterkunde stimuleerde hij de studenten om boeken of bloemlezingen van grote Nederlandse dichters en schrijvers, zoals Hooft en Vondel, te lezen en te bestuderen. De vierdejaars kregen zelfs gelegenheid om Vondels toneelstuk *Jozef in Dothan* (1640) met groot succes in het Delftse theater Stads Doelen op te voeren.

Schoolopziener in het district Delft

Om het toezicht op de scholen te waarborgen, was Zuid-Holland ingedeeld in negen schooldistricten met elk een eigen schoolopziener. Vanaf 1815 was mr. J.W. van Vredenburg (1782-1849) schoolopziener in het negende district, dat de scholen in Delft, Maassluis en Vlaardingenvomvatte, alsmede tien plattelandsgemeenten in het Westland en de omgeving van Delft. In zijn jonge jaren had Van Vredenburg zich ingezet voor verbetering en vernieuwing van schoollokalen en voor invoering van schoolfondsen. Aan het einde van zijn carrière verzwakten echter zijn geestvermogens en beoordeelde hoofdinspecteur Wijnbeek zijn district als het slechtste in de hele provincie. Toen Van Vredenburg in 1839 eervol ontslag kreeg, solliciteerde Van Wieringhen Borski naar de vrijgekomen functie en hij werd bij Koninklijk Besluit van 19 au-

Gerard van Wieringhen Borski maakte leerboeken die in het teken stonden van het bevorderen van vaderlandsliefde. Daarnaast hield hij lezingen over het belang van het Huis van Oranje in heden en verleden. In 1864 verscheen bij de Schiedamse uitgever Roelants zijn bundel *Met Oranje, Nederland; door Oranje de Nederlandsche volksvrijheid; herinnering aan het halve-eeuwfeest van Neêrlands met volksvrijheid gekroonde herstelling*. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Om zijn scholen goed te leren kennen, ging Van Wieringhen Borski regelmatig op bezoek en zijn aantekeningen hierover zijn bewaard gebleven in het Nationaal Archief in Den Haag. Vermoedelijk reserveerde hij elke week een of twee dagen voor het bezoeken van deze scholen, want in de najaarsvergadering van de Provinciale Commissie van Onderwijs is sprake van visitaties op 23 en 30 september, en op 7, 10, 16 oktober enzovoort. Hij stak zijn mening niet onder stoelen of banken, soms positief, soms negatief, maar steeds met begrip voor de situatie van de onderwijzers. Enkele voorbeelden ter illustratie:

‘Den 7^e oktober bezocht ik de bijzondere school der tweede klasse van Nicolaas Pieter van Es in Delft. Hier is niets aan te merken. De onderwijzer spant alle krachten in om het onderwijs op alle mogelijke manieren te bevorderen. Hij ontziet daarvoor noch moeite, noch tijd, noch uitgaven. Zijne school munt boven alle anderen uit door hulpmiddelen voor het onderwijs, wandkaarten en kinderprenten van Rijkens enz...’

[...]

‘Op 16 oktober bezocht ik de school van Jacobus Beijmerwerdt, zonder rang, in Delft. Een onzindelijk en slecht schoolgebouw, versleten schoolmeubelen, gebrek aan schoolmeubelen, gebrek aan de noodige hulpmiddelen tot het onderwijs, onoordeelkundigen leerwijze en geringe vorderingen kenmerkende overblijfselen der vroegere schoolverordeningen. De braafheid en bijzonderen hupschheid van den onderwijzer onthielden mij van alle strenge aanmerkingen, temeer daar de onderwijzer teveel in jaren gevorderd is om van zijnen slentergang af te kunnen wijken, en alle pogingen tot verbetering zonder gevolg zouden blijven.’¹³

Om de onderwijzers te stimuleren hun ervaringen uit te wisselen en zich op de hoogte te stellen van nieuwe onderwijskundige ontwikkelingen, werden er vanaf 1816 onderwijzersgezelschappen gevormd, die via de schoolopziener een bescheiden subsidie kregen voor de aanschaf van boeken en tijdschriften. In 1844 waren er in het negende district twee onderwijzersgezelschappen, één in Delft met twaalf leden en één in Naaldwijk met vijf leden. Het onderwijzersgezelschap in Delft, De Harmonie, kwam meestal iedere maand op zaterdag vóór volle maan bijeen in een lokaal van de gemeente. Regelmatig woonde de schoolopziener deze vergaderingen bij en gaf hij toelichting op de onderwijswetten en de nieuwe besluiten, maar er was ook tijd ingeruimd voor bespreking van inhoudelijke onder-

The image shows a handwritten ledger or account book. The text is written in cursive and is organized into columns and rows. The left side of the page contains names and descriptions, while the right side contains numerical entries. The document is divided into several sections, possibly representing different schools or districts. The handwriting is in cursive and appears to be from the 19th century.

Als schoolopziener bezocht Van Wieringhen Borski regelmatig de scholen in zijn District Delft. Zijn oordeel over elke school werd in het jaarverslag verwerkt. Collectie Nationaal Archief, Den Haag

werpen, nieuwe schoolboeken en praktische oefeningen in taal, rekenen, geschiedenis en dergelijke. Zo schreef Van Wieringhen Borski zelf bijvoorbeeld een geschiedenisboekje voor de hoogste klas van de lagere school (een uitvoerige beschrijving van dit geschiedenisboekje is opgenomen in bijlage 2). Verder was er in Delft vanaf 1840 een avondschool voor kwekelingen en een vereniging voor ondermeesters ter opleiding tot de examens voor de verschillende rangen. Toen in 1857 een nieuwe onderwijswet werd ingevoerd, verdwenen de examens voor de vier rangen voor onderwijzers zoals die in de wet van 1806 nauwkeurig waren omschreven, en was er alleen nog sprake van onderwijzers en hulponderwijzers. Om de nieuwe exameneisen duidelijk te maken, schreef Van Wieringhen Borski een uitvoerige toelichting met literatuuropgaven, die de onderwijzers gebruikten bij hun studie voor de akten van bekwaamheid voor het geven van lager onderwijs.¹⁴

Voor de onderwijzers van zijn district, dat na 1857 het tweede district werd genoemd, was hij een vertrouwensfiguur. De secretaris van de onderwijzersvereniging schreef hierover in het tijdschrift *De Nieuwe Bijdragen*:

‘Gedurende een tijdvak van bijna dertig jaren was de toenemende bloei van het lager onderwijs als zijn levenstaak, was de zorg voor de belangen der onderwijzers als zijn dagwerk. Bezig zijn voor de school was zijn ruste, het verlenen van hulp en raad, dat was zijn ontspanning; wie klopte ooit vruchteloos bij hem aan, wie herinnert zich niet tal van proeven zijner onvermoeide werkzaamheid en hulpvaardigheid.’¹⁵

In de wet van 1857 werd de hoogte van de onderwijzerssalaries vastgesteld en vanuit zijn positie als schoolopziener ijverde Van Wieringhen Borski ervoor dat de gemeentebesturen de nieuwe regelingen uitvoerden. Vooral in de kleinere gemeenten was enige druk noodzakelijk. Dit gold ook voor de verbetering van de schoollokalen, aanschaf van leermiddelen en toezicht op het geregeld schoolgaan van de kinderen tussen de zes en twaalf jaar. In de tweede helft van de negentiende eeuw schonk men vanuit overheidswege steeds meer aandacht aan het terugdringen van het schoolverzuim en het bevorderen van geregeld schoolbezoek. In 1856 schreef Van Wieringhen Borski de volgende passage in zijn jaarverslag:

‘Op het platteland verliezen de onderwijzers van plus minus vijftig jaar niet zelden hun ijver voor de schooldienst, hetgeen hoofdzakelijk is toe te schrijven aan den weinigen prijs die men op het getrouw schoolgaan stelt dan aan hetgeen van schoolpligtigheid die zo niet door dwang dan door verschillende middelen van aanmoediging zou kunnen besproken worden.’¹⁶

Hij had daarbij voorbeelden voor ogen van het onderwijs in Vrijenban en Hof van Delft. Zo ontving de hoofdonderwijzer in Vrijenban van de gemeente een jaarsalaris van slechts honderd gulden en hij kreeg daarbovenop tweehonderd gulden door schoolgelden. Hiervan moest hij ook de leermiddelen bekostigen. In Hof van Delft daarentegen was het jaarinkomen van de hoofdonderwijzer ongeveer vijfhonderd gulden, terwijl het salaris van de hoofden van de openbare en bijzondere scholen in Delft tussen de zevenhonderd en negenhonderdvijftig gulden lag. Hulponderwijzers kregen een jaarsalaris van honderdvijftig tot driehonderdvijftig gulden.

VERKOOPING 19—23 OCTOBER 1869.

CATALOGUS
VAN EENE FRAAIJE VERZAMELING

BOEKEN,

OVER

VADERLANDSCHE EN ALGEMEENE GESCHIEDENIS, REGTSGE-
LEERDHEID EN STAATHUISHOUDKUNDE, NATUUR- EN WIS-
KUNDE, BOUW- EN WATERBOUWKUNDE, TAAL- EN
LETTERKUNDE, OPVOEDING EN ONDERWIJS,
ENZ. ENZ.

WAARONDER

belangrijke en zeldzame werken voorkomen;
BENEVENS EENIGE NATUUR- EN SCHEIKUNDIGE INSTRUMENTEN

GEDEELTELIJK NAGELATEN

door den WelEd.Zgel. Heer Dr. G. VAN WIERINGHEN BORSKI,
*voormalig Leeraar aan de Koninklijke Akademie te Delft; Rector
van het Stedelijk Gymnasium en Schooleopziener
in de provincie Zuid-Holland.*

WAARVAN DE VERKOOPING ZAL PLAATS HEBBEN

Dingsdag 19 October 1869 en 4 volgende dagen,
des avonds ten ZES ure,

DOOR EN TEN HUIZE VAN DEN BOEKVERKOOPEL

J. MOONE, Bzn.,

MARKT, HOEK VAN DE OUDEMANHUISSTEEG, TE D.

Te zien: *Maandag 18 October*, van 10 tot 4 ure.
Ingang: Met den kijkdag op de Markt,
met de verkoop-avonden in de Oudemanshuissteeg.

NB. Geen gebruik van dezen Catalogus (die à 15 cents te bekomen is)
makende, zal men den verkoper met de terugzending er van, vóór
de verkooping, verplichten.

Gedrukt bij C. Blommevaart te 's Gravenhage.

Na het overlijden van Gerard van wieringhen Borski werd zijn omvangrijke boeken-collectie geveild. Collectie Universiteitsbibliotheek, Universiteit van Amsterdam

Bij de viering van zijn vijftiwintigjarig jubileum als schoolopziener bleek hoe geliefd en geacht Van Wieringhen Borski was. In de Stadsdoelen werd 's morgens een officiële receptie gehouden voor genodigden en 's middags werd Van Wieringhen Borski met liederen verwelkomd door de onderwijzers van zijn district. De 83-jarige onderwijzer Pieter van der Schaft, die tot zijn negentigste jaar hoofd was van de openbare lagere school aan de Verwersdijk, hield namens zijn collega's een toespraak en bood als cadeau een prachtige schrijftafel met bijbehorende stoel aan.

Overlijden

Van Wieringhen Borski was van plan om op 1 oktober 1869 zijn ontslag als schoolopziener aan te vragen, maar in februari 1869 werd hij getroffen door een beroerte, waaraan hij overleed. Hij liet zijn vrouw, Adriana Alardina Henriëtta Jacoba Lix Raaven, drie volwassen dochters en één zoon achter.¹⁷

Op 6 februari werd hij onder grote belangstelling begraven. De oudste curator van het Stedelijk Gymnasium, emeritus predikant H. Woerman (1798-1877), schetste wat zijn betekenis in het bijzonder voor het gymnasium was geweest:

‘Hulde aan de schat zijner ervaring, waarmee hij steeds wist te woekeren, aan zijn onverdroten ijver voor letterkundige en zedelijke beschaving der jongelingschap, aan zijne vrolijke inborst, waarmee hij zoolven tot zich trok en zoo dikwijls den leerlust wist te wekken: - eene hulde, welke voorzeker ondersteund wordt door de vele aanwezige leerlingen, niet ’t minst door degenen, die uit zijne school opgetreden, de sieraden zijn geworden van vaderland en maatschappij, maar ook in hunne verschillende betrekkingen hoe langer des te meer zijn degelijk onderwijs waardeerden.’¹⁸

De heer W.N. van Es, sprak namens de onderwijzers over zijn verdiensten voor het onderwijs en tot slot zongen de onderwijzers van de zangvereniging Amicitia een treurlied dat begon met de woorden: ‘Nog dreunt de slag ons in ’t gemoed, Als ’t onweer opgekomen, Toen ons een man, zoo wijs als goed, Werd door den dood ontnomen.’ (zie bijlage 1).¹⁹

Uit zijn nalatenschap bleek hoe belezener Gerard van Wieringhen Borski was. Bij een openbare veiling van zijn boekenverzameling werden zo’n 2.610 boeken verkocht, waaronder zeer kostbare werken.²⁰

Bijlage 1

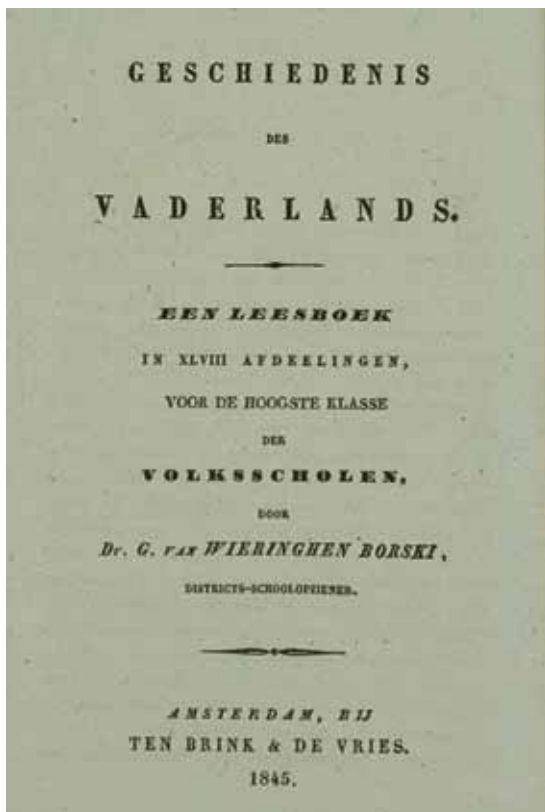
Ontboezeming van de Onderwijzers-Zangvereniging Amicitia, te Delft
BIJ HET GRAF VAN DEN WELED. ZEERGEL. HEER Dr. G. van Wieringhen Borski, Rector van het gymnasium en Schoolopziener in het 2de school district van Zuidholland. Overleden 2 Februari 1869. (Gedrukt bij J. van Oel Jr.)

Nog dreunt de slag ons in 't gemoed,
Als 't onweer opgekomen,
Toen ons een man, zoo wijs als goed,
Werd door den dood ontnomen.
Maar, schoon de smart
Ons aller hart
Van rouw doet overstroomen,
Een diep gevoel,
Een heilig doel
Deed ons hier samenkomen.

Ontvang, o graf, dan in uw schoot
Het stoflijk deel eens braven,
Die in zijn stand, tot aan zijn dood,
Mocht woek'ren met zijn gaven.
Al daalt zijn lijk
In 't doodenrijk;
Al heeft hij ons begeven;
Zijn geest van de aard
Steeg hemelwaart
Tot d' oorsprong van zijn leven.

Ja, zijn assche rust' in vreê;
Maar zijn geest blijv' in ons leven!
Daar voorzeker is de beê,
Die op ieders tong mag zweven:
Trouw wordt dan de taak volbracht,
Die ons in het leven wacht.

Treuren wij, 't is niet als zij,
 Wien geen hoop meer is gebleven;
 Eens toch zullen wij, als hij,
 Door den dood gaan tot het leven.
 Zalig, die dit heil verwacht:
 Lieve doode, goeden nacht!

Het boekje over de Geschiedenis des Vaderlands schreef van Wieringhen Borski in 1845 voor de hoogste klas van de lagere school. Nadien werd het enkele malen herdrukt. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum, Dordrecht

Bijlage 2

Vaderlandsliefde in de volksschool

Het onderwijs in de vaderlandse geschiedenis stond in de negentiende eeuw grotendeels in het teken van het bevorderen van de vaderlandsliefde. Met zijn *Geschiedenis des vaderlands* (1845), een leesboek voor de hoogste klas van de lagere school, was Gerard van Wieringhen Borski een van de auteurs die daarvoor leerboeken vervaardigde.²¹

Eenvoud in inhoud en vormgeving

Geschiedenis des vaderlands heeft een eenvoudige uitvoering, telt 99 bladzijden en is klein van formaat (17 x 11 cm). Er komen geen illustraties in voor om de prijs laag te houden (dertig cent). De auteur verdeelde de leerstof in zes hoofdstukken, die in chronologische volgorde, de geschiedenis behandelen vanaf de vestiging van de Friezen tot de kroning van Willem II en zijn besluit tot droogmaking van de Haarlemmermeer (1840). Grotendeels was dit politieke geschiedenis, waarin grote figuren een rol speelden, zoals tot ver in de twintigste eeuw gebruikelijk was. Net als bij andere auteurs komt ook de Reformatie aan bod en de onderdrukking van protestanten in de Tachtigjarige Oorlog. In enkele, voor kinderen toch wel moeilijke en lange zinnen, beschreef hij hoe deze afscheiding van de rooms-katholieke kerk zijn beslag kreeg en de reactie van Karel V en Filips II daarop:

‘Allen, welke aan die afscheiding deelnamen, verkregen den gemeenschappelijken naam van Protestanten, wegens het inleveren van een Protest (plegtige verklaring) door eenige Duitsche Vorsten en Steden, die Luther aanhingen, tegen een besluit van den Rijksdag te Spiers in 1529, waarbij alle verdere uitbreiding van Luthers gevoelens voor ongeoorloofd verklaard en verboden werd. Ook in de Nederlanden vond de afscheiding van de Roomsche Kerk veel bijval. Karel gaf strenge verordeningen, volgens welke alle Protestanten, zonder toegevendheid of oogluiking, om het leven moesten gebracht worden.’²²

De stijl in het boekje is vrij zakelijk en beknopt, maar wel met oog voor details en soms beeldend taalgebruik. Zo schreef hij over de eerste bewoners:

‘De mannen gingen gewoonlijk ter jacht of ter vischvangst; de vrouwen, door de kinderen en grijsaards geholpen, zorgden voor de kleding, het huiswerk en den akkerbouw. Het krijgvoeren behaagde allen uitermate. Voor den echten Batavier bestond er geene blij-dere verwachting, dan eenmaal, na zijn dood, uit de bekkeneelen [schedels MR] van verslagene vijanden een vrolijken feestdronk te zullen drinken.’²³

Heldendaden van de geuzen onder aanvoering van Prins Willem van Oranje, die zijn huisraad en tafelzilver verkocht om een leger uit te rusten, passeren de revue zoals de inneming van Den Briel en de verovering van de Zilvervloot onder leiding van Piet Hein. Vele bladzijden zijn gevuld met oorlogsgeweld, ook het derde hoofdstuk over de bloeitijd. Het verval en de ondergang van de Republiek en de vernedering door de inlijving bij Frankrijk komen in het vierde en vijfde hoofdstuk aan bod. Tenslotte besloot Van Wieringhen Borski het laatste hoofdstuk met een loflied op de vooruitgang in handel en nijverheid, geboekt onder Koning Willem I en zijn opvolger en zoon Willem II, ‘de held van Waterloo, Hasselt en Leuven’. Aardig is dat hij de meest recente geschiedenis, de afscheiding van België, beschreef vanuit zijn eigen ervaringen in Zeeland.²⁴

Didactiek

De achtenveertig lessen konden in één schooljaar behandeld worden. De schrijver legde veel nadruk op de herhaling van de stof door middel van jaartallen in het ‘tijdrekenkundig overzicht’ achterin het boek. Dat bevatte bijzonderheden die ‘het vaderland tot eer en roem strekken’ en zaken die van belang waren voor het dagelijks leven zoals de aanvang van het turfsteken in de veengronden in 1313 en de uitvinding van de verrekijker in 1608. Ook maakte hij melding van de voltooiing van het Stadhuis in Amsterdam in 1655 en de oprichting van de Maatschappij tot Redding van Drenkelingen in 1767.²⁵ Het is spijtig dat deze zaken nauwelijks worden uitgelegd in de rest van het boek.

De schrijver gaf ook geen uitvoerige didactische aanwijzingen. In zijn voorwoord volstond hij met de opmerking dat de verhalen voor zichzelf spraken als zij goed voorgelezen werden. Onderwijzers kregen wel de raad zich te onthouden van uitwijdingen tussendoor, zeker als die ook nog moraliserend waren:

‘Elk Onderwijzer weet, dat het op goed lezen en wel begrijpen aankomt, en dat aan het einde van elke les eene indrukwekkende voorstelling der voorvallen meer afdoet, dan de gedurige inlassching van zedekundige opmerkingen.’²⁶

Dat wil niet zeggen dat Van Wieringhen Borski geen belang hechtte aan de moraal. Integendeel, het ging in volksscholen vooral om de ‘aankweeking van burgerdeugd’ door het kind bekend te maken met de hoofdlijnen van de geschiedenis. Onwetendheid op dit gebied achtte hij schadelijk voor zowel het land als het kind.

Geschiedenisonderwijs

Tot 1857 was geschiedenis geen verplicht schoolvak. Er was alleen wettelijk vastgelegd dat onderwijzers van de hoogste rangen ‘enig begrip’ van de

In het geschiedenisboekje worden de verdiensten van Koning Willem I voor het Vaderland uitvoerig geschetst.

geschiedenis moesten hebben. Wel groeide de belangstelling voor geschiedenisonderwijs. Kweekscholen voegden het aan hun programma toe. Zo vermeldde het reglement van de in 1840 in Delft gestarte opleidingsklas dat ook onderwijzers van de laagste twee rangen de ‘eerste beginselen van aardrijkskunde en geschiedenis, vooral die van ons vaderland’ moesten leren.²⁷ Geschiedenis werd een vak dat niet alleen op duurdere particuliere scholen voorkwam, maar ook in het armenonderwijs. Dat blijkt bijvoorbeeld uit boekenlijsten van Delftse weeshuisscholen uit 1844.²⁸ Deze bevatten zelfs leerboeken over de lokale geschiedenis van C. Bottelier, onderwijzer aan de Delftse gereformeerde Weeshuisschool.

Toen geschiedenis verplicht werd, veranderden ook de exameneisen voor leerkrachten. Van Wieringhen Borski schreef daarop een toelichting voorzien van literatuurverwijzingen.²⁹ Ter voorbereiding op de examens en als vorm van bijscholing bespraken de onderwijzers in het schooldistrict van Van Wieringhen Borski in hun maandelijks vergadering van het onderwijzersgezelschap regelmatig leerstof over de vaderlandse geschiedenis.

Archieven

- Archief van de Curatoren van de Latijnse school en regenten van het fraterhuis en het stedelijk gymnasium. Gemeentearchief Delft, archiefnummer 124.
- Archief van de Plaatselijke schoolcommissie in Delft 1812-1920. Gemeentearchief Delft archiefnummer 106.
- Archief van het Rijksschooltoezicht in Zuid-Holland 1801-1857. Nationaal Archief Den Haag, archiefnummer 3.12.01.

Bronnen & literatuur

- Bottelier, C. (1840). *Beknopte geschiedkundige en plaatselijke beschrijving der stad Delft*. Delft: J. de Groot.
- Catalogus van de Verkoop van 19-23 oktober 1869 van eene fraaije verzameling boeken in Delft*. Gemeentearchief Delft.
- Genealogie Borski' (1955). *Nederland's Patriciaat*. Deel 41. 's-Gravenhage: Centraal Bureau voor genealogie en heraldiek, 50-54.
- Jonker, Agnes E.M. (1992). 'Het onderwijs in Delft.' *De stad Delft, cultuur en maatschappij van 1813 tot 1914*. Delft: Stedelijk Museum Het Prinsenhof, 102.
- Meijer, P. D. & Van Wieringen, A.M.L. (2006). *Van Wieringen in Rijnland*. Schoorl: Pirola. 491-495
- Overzichten van de godsdienstige en zedekundige leesboeken op de openbare scholen in Noord- en Zuid-Holland (1844)*. Rijksarchief Haarlem. Archiefnummer 3061, inv. nr. 1825.
- Reglement van eene Kweekschool voor onderwijzers van den vierden Rang, onder het bestuur der Commissie van Directie van Stadsscholen binnen Delft (1840)*. Archief van de plaatselijke Schoolcommissie, Gemeentearchief Delft, archiefnummer 106, inv. nr. 7.
- Remery, Marry (2007). 'Vaderlandsliefde in de volksschool.' *Lessen* 2(1), 27-30. *Rijksschooltoezicht in Zuid-Holland 1801-1857*. Nationaal archief, archiefnummer 3.12.01
- Vletter, A.de (1869^a). *De Wekker*, 12 februari.; Vletter, A. de (1869). 'Schoolnieuws.' *Nieuwe Bijdragen*, 39 (maart), 27.
- Vletter, A. de (1869). *Ontboezeming van de Onderwijzers Zangvereniging Amicitia, te Delft bij het graf van den weled. zeergel. heer Dr. G. van Wieringhen Borski, Rector van het gymnasium en Schoolopziener in het 2de school district van Zuidholland. Overleden 2 Februari 1869*. Delft: Van Oel.
- Wieringhen Borski, Gerard van (1825). *Disputatio historica inauguralis, de Phoenix-cum Coloniis*. Utrecht: Trajecti ad Rhenum.

- Wieringhen Borski, G. van (1831). *Handleiding tot de mythologie voor het onderwijs in de gymnasiën*. Zierikzee: Van de Velde Olivier.
- Wieringhen Borski, G. van (1831). *Blik op den verledenen, tegenwoordigen en toekomstenden toestand des Vaderlands*. Zierikzee: Van de Velde Olivier.
- Wieringhen Borski, G. van (1839). *Aan mijne stadgenooten bij de herstelling van het Stedelijk Gymnasium*. Delft: Bruins.
- Wieringhen Borski, G. van (1871). *Handleiding tot het aanvankelijk onderwijs in de cijferkunst, volgens beginselen der getalleer*. Leyden: Du Mortier en Zoon.
- Wieringhen Borski, G. van (1845). *Geschiedenis des vaderlands een leesboekje voor de hoogste klas van de lagere school. Een Leesboek in XLVIII Afdelingen voor de hoogste klasse der volksscholen*. Amsterdam: Ten Brink & De Vries.
- Wieringhen Borski, Gerard van (1855). *Het grondig taalonderwijs verdedigd tegen dr. J. Pijnappel*. Delft: s.n.
- Wieringhen Borski, Gerard van (1862). *Vier punten, rakende het ontwerp van wet tot regeling van het middelbaar onderwijs*. Delft 1862: Koster.
- Wieringhen Borski, Gerard van (1862^a). *Redevoeringen over het verband tusschen de Nederlandsche Letterkunde en het Nederlandschen volkskarakter, ter opwekking en handhaving van den Nederlandschen geest gehouden in de afdeling letterkunde van het genootschap Tandem Fit Surculus Arbor, te Delft*. Delft: s.n.
- Wieringhen Borski, G. van (1864). *Met Oranje, Nederland: door Oranje de Nederlandsche volksoverwinning; herinnering aan het halve eeuwfeest van Neerlands met volksoverwinning gekroonde herstelling*. Schiedam: Roelants.
- Wieringhen Borski, Gerard van (1866). *De programma's voor de acten van bekwaaamheid tot het geven van lager schoolonderwijs*. Schiedam: H.A.M. Roelants
- Wijnbeek, H. (1846). *Verslag van de lagere, middelbare en latijnsche scholen in Zuid-Holland in 1846*. Den Haag: s.n.
- Wijnmalen, T.C.L. (1871). Levensbericht van dr. Gerard van Wieringhen Borski. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Den Haag: Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 53-76.

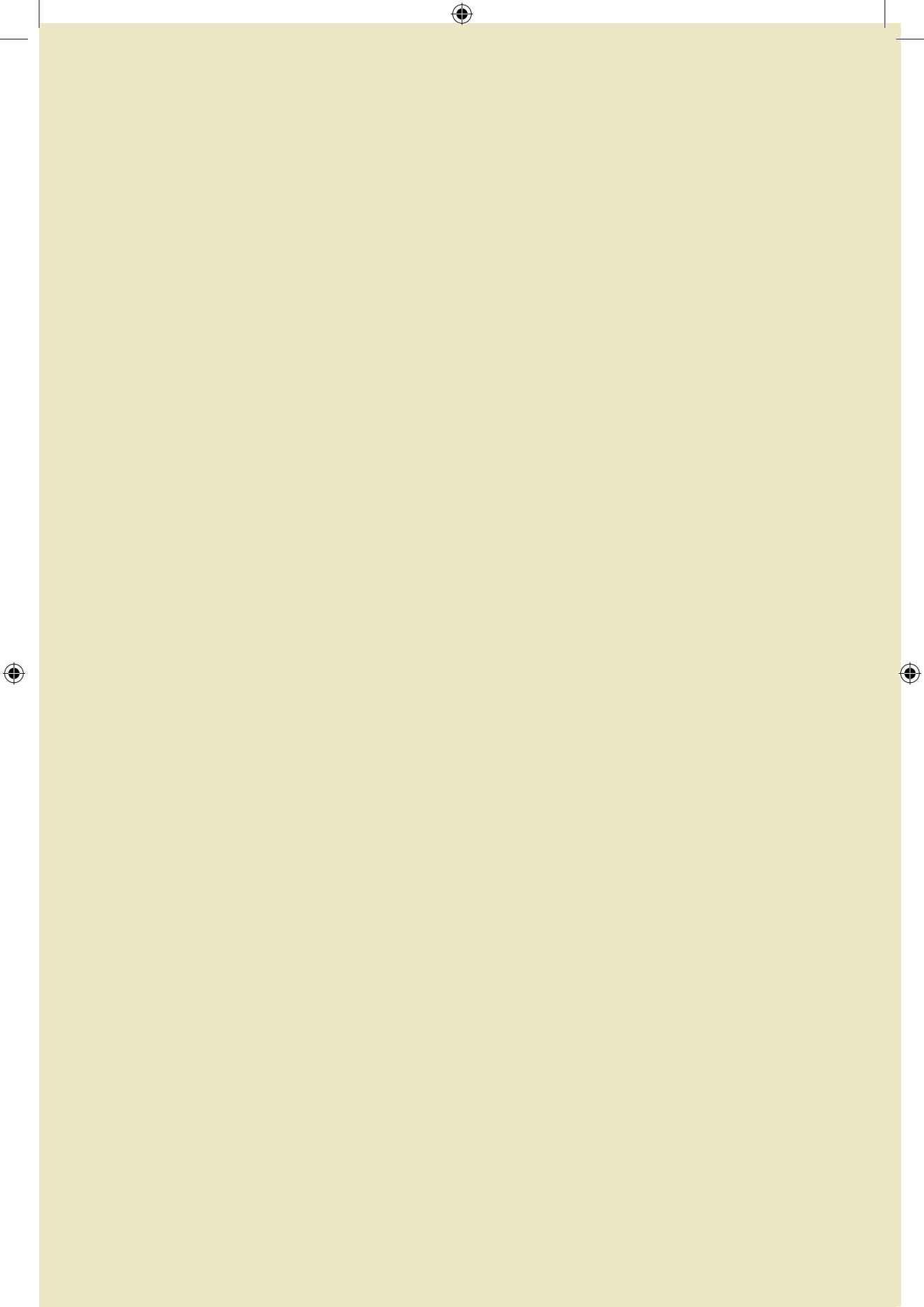
Noten

- 1 Van Wieringhen Borski, 1825.
- 2 Wijnmalen, 1871, 3-26; Remery, 2007; Meijer & Van Wieringen, 491-495; 'Genealogie Borski', 1955, 50-54.
- 3 Van Wieringhen Borski, 1831; Van Wieringhen Borski, 1831^a.
- 4 Jonker, 1992, 102.
- 5 Van Wieringhen Borski, 1839.

- 6 Gemeentearchief Delft, *Archief van curatoren van de latijnse school en regenten van het fraterhuis en het stedelijk gymnasium (sinds 1950 Grotius Gymnasium, 1610-1960 (124)*, inv. nr. 21, Bepalingen omtrent het onderwijs aan het Gymnasium te Delft, 25 maart 1839; inv.nr. 50a, Reglement voor het Stedelijk Gymnasium te Delft, 15 juli 1846; inv. nr 61, Prospectus van het onderwijs aan het Stedelijk Gymnasium in Delft, 1 juni 1852.
- 7 Wijnbeek, 1846.
- 8 Gemeentearchief Delft, *Onderwijsverslag 1851*.
- 9 Van Wieringhen Borski, 1862.
- 10 Van Wieringhen Borski, 1862^a. *Tandem Fit Surculus Arbor* – eens worde de stek een boom – was de lijfspreuk van Maurits van Oranje (1567-1625).
- 11 Van Wieringhen Borski, 1855, 9-13.
- 12 Van Wieringhen Borski, 1864.
- 13 Nationaal Archief Den Haag, *Archief van het Rijksschooltoezicht in Zuid-Holland 1801-1857 (3.12.01)*, inv. nr. 73.
- 14 Van Wieringhen Borski, 1866.
- 15 De Vletter 1869.
- 16 Nationaal Archief Den Haag, *Archief van het Rijksschooltoezicht in Zuid-Holland 1801-1857 (3.12.01)*, inv. nr. 60, Jaarverslag van 1856; Gemeentearchief van Delft, *Archief van de Plaatselijke schoolcommissie (106)*, inv. nr. 10 Algemeene tabel van het onderwijzend personeel voor het lager onderwijs, gedurende het jaar 1858.
- 17 Zijn zoon was dr. Gerard Johannes van Wieringhen Borski (1831-1906), geneesheer en hofarts van koning Willem III.
- 18 Wijnmalen, 1871, 73.
- 19 De Vletter, 1869^a.
- 20 Gemeentearchief Delft. *Catalogus van eene fraaije verzameling boeken* (Delft verkooping 19-23 oktober 1869).
- 21 Van Wieringhen Borski, 1845.
- 22 Van Wieringhen Borski, 1845, 11-12.
- 23 Ibid, 96-98.
- 24 Ibid, 88-96.
- 25 Ibid, 96-98.
- 26 Ibid, Voorberigt.
- 27 Reglement, 1840, artikel 5g.
- 28 Overzichten, 1844.
- 29 Van Wieringhen Borski, 1866, 26-28.,

NUR 700
ISBN 978 90 435 1463 7

9 789043 514637